

Сийплові М. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Ужгородського національного університету

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ПОСЯГАНЬ У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОЇ ТА ПРИВАТНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

PRINCIPLES OF CRIMINALIZATION OF SOCIAL DANGEROUS COMPLICATIONS IN THE FIELD OF PUBLIC AND PRIVATE PROFESSIONAL PROTECTION ACTIVITIES

Автором аналізуються принципи криміналізації суспільно небезпечних посягань у сфері громадської та приватної професійної охоронної діяльності. Встановлено відповідність криміналізації посягань у зазначеній сфері соціальним, соціально-психологічним і системно-правовим принципам криміналізації. Вивчення системно-правових принципів криміналізації підтвердило необхідність внесення відповідних змін у чинне кримінальне законодавство та посилення кримінально-правового захисту сфери приватної та громадської професійної охоронної діяльності.

Ключові слова: охоронна діяльність, приватна охоронна діяльність, принципи криміналізації, кримінальна відповідальність, злочини у сфері охоронної діяльності.

Автором анализируются принципы криминализации общественно опасных посягательств в сфере общественной и частной профессиональной охранной деятельности. Установлено соответствие криминализации посягательств в указанной сфере социальным, социально-психологическим и системно-правовым принципам криминализации. Изучение системно-правовых принципов криминализации подтвердило необходимость внесения соответствующих изменений в действующее уголовное законодательство и усиление уголовно-правовой защиты сферы частной и общественной профессиональной охранной деятельности.

Ключевые слова: охранная деятельность, частная охранная деятельность, принципы криминализации, уголовная ответственность, преступления в сфере охранной деятельности.

The author analyzes the principles of criminalization of socially dangerous encroachments in the field of public and private professional security activities. It is established that criminalization of offenses in this area is consistent with social, socio-psychological and systemic-legal principles of criminalization. The study of the systemic principles of criminalization confirmed the need to make appropriate changes to the existing criminal legislation and to strengthen the criminal law protection of the sphere of private and public professional security activities.

Key words: security activity, private security activity, principles of criminalization, criminal liability, crimes in the field of security activity.

Криміналізація суспільно небезпечних діянь, що мають місце у суспільстві, без сумніву, відіграє провідну роль серед засобів впливу на злочинність. Сучасні кримінологи критикують нормотворчість, якість якої є низькою внаслідок ігнорування обов'язку щодо проведення належної кримінологічної експертизи. Вони вважають: «Вказана експертиза має вирішувати питання про кримінологічну обґрунтованість положень кримінального закону, тобто відповідності правових установлень кримінологічним даним про причини злочинності, особу злочинця та основним заходам попередження злочинності як генерального напрямку боротьби з цим негативним соціально-правовим явищем» [1, с. 29].

Нині проблема встановлення кримінальної відповідальності за посягання у сфері професійної охоронної діяльності залишає безліч складних запитань, одним з яких є питання рівноцінного, в т. ч. кримінально-правового, захисту учасників охоронної діяльності незалежно від форми власності та організаційно-правової структури суб'єкта такої діяльності.

Рівень наукових досліджень сфери правового регулювання здійснення громадських та приватних

охоронних послуг залишається у вітчизняній юридичній науці не адекватним потребам суспільної практики. Зазначене є актуальним не лише для кримінальної галузі, але й для сфери адміністративного та цивільного права. Лише у працях деяких дослідників порушуються гострі питання, присвячені сутності, характеру, повноваженням та захисту діяльності громадських та приватних охоронних структур. Можна назвати таких авторів, які так чи інакше торкаються проблематики охоронної діяльності: Д.В. Бездітко, Ю.М. Беліков, В.І. Бобрика, С.Г. Гаспарян, К.В. Громовенко, С.П. Довбій, В.І. Курила, С.О. Постольник, І.В. Потайчук, О.О. Пунда, А.Г. Сачаво, Н.В. Устименко, С.А. Шейфера. На жаль, сучасні дослідження практично не торкаються проблем кримінально-правового забезпечення охорони прав та свобод суб'єктів приватної професійної охоронної діяльності, не визначаються перспективи та обсяги повноважень охоронних структур, відповідальність за порушення обов'язків суб'єктів цієї діяльності.

Метою дослідження є обґрунтування соціальної зумовленості криміналізації порушень у сфері громадської та приватної охоронної діяльності.

Завданням дослідження є аналіз відповідності принципів криміналізації порушень у сфері громадської та приватної охоронної діяльності розробленим теорією кримінального права вимогам криміналізації суспільно небезпечних посягань.

Для вирішення проблеми криміналізації поряд із розглядом підстав обов'язковим є аналіз принципів криміналізації (під якими розуміють науково обґрунтовані й такі, що свідомо застосовуються, загальні правила й критерії оцінки допустимості та доцільності кримінально-правової новели, котра встановлює або змінює відповідальність за конкретний вид діянь [2, с. 208]) з наголошуванням на тих, які мають найбільший вплив на встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти громадської та приватної професійної охоронної діяльності. Систему принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь утворюють:

- принципи, що виражають суспільну необхідність і політичну доцільність установа кримінальної відповідальності (соціальні і соціально-психологічні принципи криміналізації);

- принципи, зумовлені вимогою внутрішньої логічної несуперечності системи норм кримінального права, інших галузей права або несуперечності норм матеріально-процесуального права [2, с. 210].

Безпосередньо до зазначеної системи зараховують принцип порівняної поширеності діяння, принцип переваги позитивних наслідків криміналізації, принцип конституційної адекватності заборони, принцип міжнародно-правової необхідності й допустимості, принцип системно-правової несуперечливості, принцип процесуальної здійсненності переслідування та деякі інші соціальні, соціально-психологічні й системно-правові засади [2, с. 210]. Враховуючи ту обставину, що зміст вищеперерахованих принципів криміналізації посягань у сфері професійної охоронної діяльності викликає найбільш жваві дискусії, вважаємо за можливе зупинитися саме на них під час розгляду питання про необхідність встановлення кримінально-правової заборони посягань у сфері приватної професійної охоронної діяльності.

Головна системно-правова вимога до будь-якої норми Особливої частини кримінального законодавства полягає в тому, щоб ця норма і за змістом, і за формою відповідала загальним принципам, що лежать в основі всієї системи права, та, безумовно, не суперечила б жодному з цих принципів [2, с. 228].

Конституція України відповідно до ст. 8 має найвищу юридичну силу. Закони й інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і мають відповідати їй. Тому наявні кримінально-правові норми, що встановлюють відповідальність за посягання на громадську та приватну професійну охоронну діяльність, мають відповідати положенням Конституції (принцип конституційно-правової адекватності) [3, с. 65]. Ст. 68 Конституції України встановлює, що кожен зобов'язаний неухильно дотримуватись Конституції України та законів України, не посягати на права та свободи, честь і гідність інших людей, а ст. 3 говорить, що права і свободи

людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [4, с. 65]. Ст. ст. 27, 28, 29, 41 Конституції України гарантують право на життя, свободу, особисту недоторканність, право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Ст. 36 Конституції України надає громадянам право на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, а ст. 42 Конституції України гарантує право кожної людини на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Таким чином, встановлення кримінально-правового захисту професійної охоронної діяльності відповідає вимогам конституційної адекватності, що підтверджується вже наявними нормами КК (ст. ст. 115, 121–122, 345, 348 та ін.) та ефективним їх застосуванням правоохоронними та судовими органами. Хоча варто зазначити, що незважаючи на проголошений у Конституції України принцип рівності прав і свобод (ст. 21), рівень захисту працівників правоохоронних органів, які виконують аналогічні функції з професійної охоронної діяльності, значно вищий, ніж у працівників громадських та приватних охоронних організацій, у тому числі в питаннях кримінально-правового захисту зазначеної діяльності.

Принцип міжнародно-правової необхідності й допустимості криміналізації актуалізується участю України в більшості міжнародних організацій, у тому числі в Раді Європи, що покладає на нашу країну певні зобов'язання, зокрема у питаннях врегулювання власного законодавства з нормами міжнародного права.

Варто зазначити, що захист прав та свобод громадян, свободи підприємницької діяльності є пріоритетом у діяльності міжнародних організацій. Водночас Парламентська асамблея Ради Європи стурбована неконтрольованим зростанням участі приватних військових та охоронних компаній у вирішенні військових та інших конфліктів, де традиційно зберігалася монополія державних суб'єктів. Оскільки ця нова галузь прагне розвивати свої власні ринки, виникають серйозні питання системи і принципів. З одного боку, більшість великих ПВОК створені як акціонерні товариства або як частина комерційних підприємств. Таким чином, такі фірми зацікавлені у виникненні й триванні конфліктів як засобу забезпечення їхнього економічного зростання. Чим більше конфліктів, тим рентабельнішим є ринок їхніх послуг. З іншого боку, для держави виникнення і розгортання конфлікту є суттєвим навантаженням для державного бюджету і ресурсів, що веде до конфлікту інтересів між приватним та державним секторами. Нині ПАРЕ констатує відсутність спеціальних законних інструментів у чинному міжнародному праві, які б чітко регулювали діяльність приватних воєнізованих та охоронних компаній [5]. Як бачимо, міжнародні організації констатують необхідність, як мінімум, врегулювання діяльності приватних професійних охоронних організацій та встановлення відповідних прав та обов'язків учасників цих від-

носин. Важливим аспектом такого врегулювання залишається також питання чіткого визначення сфер внутрішньої і зовнішньої безпеки, які мають залишитися функціями виключно держави і які за своїм характером «притаманні уряду».

Впровадження у кримінальний закон норм, спрямованих на захист громадської та приватної професійної охоронної діяльності, виправдане й з огляду на такий принцип криміналізації, як порівняна поширеність діяння. Варто нагадати, що зазначений науково обґрунтований принцип криміналізації ґрунтується на врахуванні порівняної поширеності діяння, яке, з одного боку, не має бути унікальним випадком у суспільній практиці, а з іншого – не мати характеру масової практики. Незважаючи на той факт, що офіційна статистика не дає відповіді щодо кількості посягань на представників приватної сфери охорони, наявність більше ніж сотисячної армії (без державних силових відомств) приватних охоронців задіяної у сфері захисту прав та свобод громадян [6, с. 41–42], їх власності може дати приблизне уявлення про масштаби загроз для суб'єктів цієї діяльності. За даними керівництва Національної поліції на 2017 р., штатна чисельність працівників поліції становила 126 000. За словами голови Національної поліції, за роки незалежності під час виконання службових обов'язків загинули 1 177 правоохоронців [7]. За даними Генеральної прокуратури України, лише за ст. 345 КК «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» було порушено 541 кримінальне провадження, за ст. 348 КК «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця» – 18, за ст. 347 КК «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця» – 5, за ст. 349 КК «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника» – 2 [8]. Беззаперечно, статистика посягань на осіб, що здійснюють охорону життя, здоров'я, власності громадян, не маючи такого широкого захисту з боку держави, як у працівників правоохоронних органів, є гіршою. Отже, кількість діянь, які вимагають кримінально-правової оцінки та пов'язані з посяганням на громадську і приватну професійну охоронну діяльність, в Україні об'єктивно є значною, а з іншого боку, вони не можуть бути визнані загальноприйнятними у суспільстві.

Говорячи про принцип порівняної поширеності діяння, зазначимо, що кількість злочинних посягань на життя, здоров'я власність людей останніми роками в Україні постійно збільшується. Понад 60% усіх злочинних посягань у країні пов'язані з посяганням на власність, зокрема крадіжками. Правоохоронні органи за таких умов об'єктивно не здатні запобігти усім випадкам порушень прав та свобод громадян, а тому актуальним є не тільки залучення приватних структур до здійснення охоронної та правоохоронної

діяльності, але й посилення захисту учасників такої діяльності, в тому числі кримінально-правовими засобами.

Оцінюючи криміналізацію злочинів проти громадської та приватної професійної охоронної діяльності з огляду на дотримання принципу здійсненності кримінального переслідування, варто звернути увагу на таке. Принцип процесуальної здійсненності переслідування означає, що кримінальний закон, який встановлює відповідальність за визначений вид діянь, може бути практично функціональним і досить ефективним, якщо всі передбачені нормою ознаки складу злочину, як правило, доказові. Встановлення відповідності пропонованої для криміналізації кримінально-правової норми розглянутому принципу вимагає всебічного обговорення питання, якими саме засобами має бути доведений цей злочин, наскільки ці засоби законні й моральні та чи вдасться розкрити принаймні значну частину криміналізованих діянь після того, як виникне припущення про здійснення злочинного діяння [2, с. 232]. Цей принцип означає необхідність комплексного підходу до вирішення цієї проблеми, тому що світовий досвід показує, що застосування кримінально-правових норм може бути ефективним лише в комплексі із засобами суспільного й адміністративного контролю. Як зазначалося вище, законодавство у сфері захисту громадської та приватної професійної охоронної діяльності знаходиться на стадії формування та активного розвитку, що потребує подальшої роботи у сфері законотворчості та правореалізації.

Водночас більшість посягань у зазначеній сфері вже криміналізована стосовно інших учасників вказаних правовідносин, а саме працівників правоохоронних органів і ця криміналізація підтвердила свою ефективність. Звісно, кримінально-правові норми стосовно захисту працівників правоохоронних органів мають бути переосмислені з урахуванням відмінностей, які супроводжують правоохоронну та охоронну діяльність та тих повноважень, які мають працівники правоохоронних органів та приватних або громадських професійних охоронних структур.

Оцінюючи можливість кримінально-правового захисту громадської та приватної професійної охоронної діяльності крізь призму принципу процесуальної здійсненності переслідування, зазначимо також, що передбачені нею злочинні посягання, спрямовані проти фізичних осіб, відбуваються у певних приміщеннях, виражаються у типових діях, які давно відомі фахівцям, котрі здійснюють кримінальне провадження, розшукув'я й слідчі дії у таких випадках. Правозастосовною практикою напрацьовано прийоми й засоби протидії таким злочинам, розкриття їх та доказування.

Принцип переваги позитивних наслідків криміналізації означає, що шкода, яку може бути завдано впровадженням кримінальної відповідальності за певну поведінку, явно перевищує збиток, який заподіюється цією поведінкою [9, с. 293]. Дії, що пов'язані з перешкоджанням охоронній діяльності, тягнуть цілий комплекс шкідливих наслідків

як у сфері здійснення самої охоронної діяльності, так і у царині забезпечення основних прав та свобод людини. Тому негативний результат від вчинення цих дій здатен зачепити права й законні інтереси невизначеної, нерідко – величезної кількості осіб (наприклад, право на життя, здоров'я, власність, громадський порядок). Ця шкода, безперечно, значно переважає той результат у виді обмеження індивідуальних прав і свобод винного, який може настати у разі засудження конкретної особи (групи осіб) за такі діяння.

Проведений аналіз окремих принципів криміналізації порушень у сфері приватної та громадської професійної охоронної діяльності дає однозначну відповідь про допустимість та необхідність криміналізації зазначених посягань розробленим теорією кримінального права підставам та принципам кримінально-правової заборони. Основою для відповідних змін чинного законодавства може слугувати чинна система кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів під час виконання своїх обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Милюков С.Ф. Российское уголовное законодательство: опыт критического анализа. Санкт-Петербург : СПБ ИВЕСЕП: Знание, 2000. 279 с.
2. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / В.Н. Кудрявцев, П.С. Дагель, Г.А. Злобин и др.; отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А.М. Яковлев. Москва: Наука, 1982. 304 с.
3. Борисов В.И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 1992. 399 с.
4. Нова Конституція України. Огляд, коментарі і текст Основного Закону / автор огляду та комент. В.Ф. Погорілко. 3-тє вид. Київ: Наукова думка, 1998. 156 с.
5. Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи № 1858 (2009) «Приватні воєнізовані та охоронні фірми та зменшення державної монополії на використання сили». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/907_rez_1858.htm (дата звернення 11.09.2018).
6. Компанієць І.М. Роль приватних охоронних структур в забезпеченні безпеки громадян. Недержавний сектор безпеки: сучасний досвід та проблеми порівняльно-правового регулювання : тези доп. учасників II Міжнар. наук.-практ. конф. 19 квіт. 2014 р. Харків, 2014. С. 41–43.
7. Під час виконання службових обов'язків за час незалежності загинули 1177 правоохоронців. URL: <https://ua.censor.net.ua/n452612> (дата звернення 11.09.2018).
8. Офіційний сайт Генеральної прокуратури. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення 11.09.2018).
9. Лопашенко Н.А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2004. 339 с.